

Озокеритовий Клондайк Галичини (кінець XIX – початок XX ст.)

By Фотографії Старого Львова - 11.03.2017

👁 277 🗨 0

 Share on Facebook

 Tweet on Twitter

 G+

 P

Kopalnia wosku ziemnego Campo -- Müller

Что сделать из остатков обоев

Лишним обоям можно найти весьма неожиданное применение - читайте Перейти на evegyday.ru

XO

Біля 1870-х рр. в околицях Борислава видобувалося 5600 т озокериту та 11200 т скельної олії вартістю 2,4 млн зол. ринських.

До 1878 р. озокерит видобували вручну з гірських порід, а в 1887 р. його стали виплавляти. На шахтах і в штольнях озокерит відділявся від породи вручну. В окремих випадках, коли зразу відділити чистий озокерит від породи було неможливо, суміш воску і гірських порід варили у великих котлах, доки озокерит не спливав на поверхню. Далі озокерит варили ще раз, щоб повністю очистити його від домішок, після чого його формували в циліндричні зливки з дещо загостреними кінцями і в такому вигляді озокерит поступав на ринок. Необроблений озокерит очищали також за допомогою сірчаної кислоти, а пізніше за допомогою деревного вугілля. Очищений озокерит називався церезином. Переробка озокериту здійснювалася, як правило, на спеціалізованих підприємствах Чехії та Нижньої Австрії.

Копальня озокериту в Старуні. Поштівка 1908 року

Перші спроби переробки галицького озокериту були здійснені у 1867 р. на фабриці «Hochstetter і Comp.» у м. Флорісдорф під Віднем. Спочатку з озокериту виокремили лише парафін, а з 1872 р., завдяки діяльності Г. Уйгели з м. Стокерау, д-ра Пільга з м. Карлсбад та Ф. Отто з м. Франкфурт-на-Майні, отримало церезин, що мав важливе значення в різних галузях економіки. Е. Зауерландт та Р. Залозецький зазначали, що з кращих проб галицького озокериту можна виплавляти 80–85 % жовтого або 70–75 % білого церезину. Вартість річного видобування озокериту у Галичині Е. Зауерландт визначав у 18 млн марок, В. Шайноха ж вважав, що й ця цифра є занадто заниженою.

До 1897 р. вирізнялося вісім сортів озокериту, що залежали від температури плавлення, кольору і т.і. Пізніше Державний банк Австро-Угорщини встановив чотири гатунки: «hochprima spezial» – світлого кольору, температура плавлення 68 °С; «hochprima» – темного кольору, температура плавлення 68 °С; «normal» – темно-коричневого кольору, температура плавлення 60 °С; «secunda» – чорного кольору, температура плавлення 52–56 °С.

POMIARKI obok Truskawca. Szyb „Katarzyna”, kopalnia wosku.

Копальня озокериту, Помярки. Поштівка 1925 року

Загалом з видобутої породи виплавляли 1–2 % озокериту, з чого лише 10 % мали товарну якість. Продажем озокериту займався Державний банк. Основна маса озокериту (75 % усього видобутого у Галичині озокериту) використовувалася на фабриках церезину у Німеччині, Австрії, Англії та Росії.

Озокеритова «лихоманка» другої половини XIX ст. призвела до відкриття в околицях Борислава на площі 100 га (станом на 1865 р.) 2,6 тисяч шахт і копанок, де працювало понад 5 тис. робітників. У 1872 р. там діяло 4500 шахт і близько 1260 підприємств; у 1874 р., відповідно, 4000 та 854, де працювало 10,5 тис. робітників. Однак у 1891 р. діяло лише 772, а в 1900 р. – 75 шахт. За даними Підручника географії Галичини у 1873 р. у Бориславі працювало 12 тис. шахт (мабуть, у більшій мірі – копанок – авт.), експлуатацію нафти і озокериту здійснювали 75 великих та 779 менших підприємств, на яких працювало загалом 10500 робітників.

Копальня озокериту біля Старуні. Поштівка 1908 року

Хаотичне видобування і торгівля озокеритом у Сяноцькому, Кросненському, Ясельському, Грабовському і Судетському повітах призвела до того, що Міністерство земельних ресурсів відправило для вивчення ситуації на місці гірничого комісара Едварда Віндакевича. Слід зазначити, що ним була проведена кропітка робота, внаслідок чого держава вперше отримала реальну картину стану гірничої справи у Галичині. Виходячи з ситуації, що склалася, 19 грудня 1873 р. уряд вніс на розгляд Галицького сейму проект Державного уставу щодо застосування Загального гірничого уставу до смоляних мінералів, що б дало можливість віднести земну олію та озокерит до державної монополії. Однак цей законопроект не знайшов підтримки у сеймі і незадовільна ситуація залишалася ще довгі роки. І лише 11 травня 1884 р. сейм знову повернувся до розгляду цього питання.

Отже, 11 травня 1884 р. державний сейм і 17 грудня 1884 р. Галицький сейм виписав засади приналежності земного воску і земної олії до земельної власності, тобто, тепер вже місцеві органи влади могли урегульовувати питання видобування цієї категорії корисних копалин. Зі звіту Е. Віндакевича випливало, що продукція озокериту у Галичині становила 19653,7 т вартістю 3,5 млн зол. ринських.

TRUSKAWIEC - ZDRÓJ. Kopalnia wosku.

Копальня озокериту біля Трускавця. Поштівка 1918 року

Слід зазначити, що видобування земної олії та озокериту здійснювалося у двох регіонах: Борислав (Борислав, Тустановичі чи Волянка і Трускавець); Надвірна (входили Дзвиняч, Старуня і Молотків), але й у них вирізнялися своїм багатством окремі родовища.

Продуктування озокериту у Бориславі розпочалося, як вже зазначалося, у 1862 р., однак статистичні дані до 1876 р. були практично відсутні. З того часу є періодичні дані про видобуток озокериту. Так, у 1876 р. його видобуто близько 12 тис. т, 1880 р. – 13,6 тис. т, 1885 р. – 15,7 тис. т. У подальшому по всій Галичині видобувалося удвічі-учетверо менше: 1889–1894 рр. – 8,2 тис. т, 1898 р. – 9,9 тис. т, 1900 р. – 2,6 тис. т, 1905 р. – 3,8 тис. т, 1906 р. – 3,5 тис. т, 1907 рр. – 3,2 тис. т.

Окрім Борислава озокерит видобували у Дзвинячі і Старуні (біля Надвірної), у Трускавці, однак продукція там становила лише 20 % від усього видобування озокериту у Галичині, зокрема у Дзвинячі: 1896 р. – 350 т, 1901 р. – 258,4 т, 1903 р. – 507,8 т, у Старуні, відповідно, 287; 236,55; 84,65 т.

Незважаючи (чи завдяки) спаду видобування озокериту ціна на нього з середини XIX до початку XX ст. постійно зростала (корон за 1 корець): 1865 р. – 28; 1876 – 50; 1885 р. – 60; 1890 р. – 57; 1898 р. – 64; 1900 р. – 78; 1902 р. – 110; 1904 – 153,3 (максимум); 1906–1907 рр. – 124,3. Таким чином, ціна на озокерит за півстоліття зросла у 5,5 разів. Вартість всієї продукції на початку XX ст. коливалася від 3,2 до 4,8 млн корон. Щорічно зростала глибина шахт і копанок: з 2–4 м – у 1860-х рр. до 10 м – у 1886 р., до 60 м – у 1890 р. та до 100 м – напередодні Першої світової війни.

Akeyjne towarzystwo dla wosku i oleju ziemnego i galicyjski bank kredytowy w Borislawiu.

Копальня озокериту Борислав. Поштівка 1904 року

Водночас, зменшувалося число видобувних підприємств. У 1886 р. лише у самому Бориславі нараховувалося 87 підприємств на 40 га, то у 1897 р. їх було лише 47 у Галичині, в т.ч. 23 – у Бориславі; у 1899 р. – 29 підприємств, у 1900 р. – 19, з яких 11 – у Бориславі та 8 – у Старуні та Дзвинячі. У 1907 р. кількість підприємств з видобування озокериту скоротилася до 11, в т.ч.: 2 – у Бориславі, 1 – у Трускавці та 8 – у Старуні та Дзвинячі.

Пропорційно змінювалася й чисельність робітників: 1889–1897 рр. – 5–6,4 тис. осіб; 1900 р. – 2229; 1906 р. – 3000; 1906–1907 рр. – 2200–2300 осіб. З загального числа працівників копалень третину становили євреї, 20 % – поляки, решта – українці.

У озокеритовидобувній галузі господарювання Галичини впродовж тривалого часу діяли примітивні шахти та знаряддя праці, побутували антисанітарія та трагічні випадки. Однак, вже у останній чверті XIX ст. на шахтах застосовувались окремі механізми, що утомлювалися тисячами робітників.

За час видобування озокериту їх поклади, що залягали близько від поверхні землі, швидко зубожіли, тому необхідним було застосування нових технологій і нових механізмів для пошуків і розробки глибших мінералогічних шарів. Як правило, розроблялися пласти на глибині 100–150 м і лише шахта в урочищі «Потік» мала глибину 208 м і була найглибшою в околицях Борислава у 1889 р. Виробництво ставало дедалі збитковішим, оскільки значними були затрати на влаштування шахт. У своєму звіті Е. Віндакевич зазначав, що затрати на видобування озокериту (викопування шахт) становили 6 млн зол. ринських (на одну шахту – 500 зол. ринських), а чисті доходи наприкінці 1880-х рр. склали удесятеро менше.

Така ситуація призвела до скорочення кількості шахт у декілька десятків разів і у 1891 р. в околицях Борислава функціонували лише 468 шахт, хоча ще десятьма роками раніше їх було 935. Там на повну силу працювали лише два підприємства, що фінансувалися Галицьким кредитним банком (копальні на площі 3,5 га) в урочищі «Новий світ» і Французькою комерційною компанією, які разом продукували 2/3 озокериту. Однак, озокерит з часом перестав цікавити французьких підприємців і в 1895 р. компанія продала всі бориславські озокеритні шахти австрійському Земельному (Державному) банку.

Подібна ситуація склалася і у Трускавці. В 1890 р. там видобували щомісячно 200–250 ц озокериту загальною вартістю до 500 тис. зол. ринських. З усієї Галичини лише в околицях Дзвиняча, де ще в 1868–1870 рр. розпочалася модернізація виробництва, видобування озокериту зросло.

В останньому десятилітті XIX ст. у Галичині видобували до 8 тис. т, а в 1900 р. – лише 3,7 тис. т озокериту. Це було пов'язано з рядом причин: виснаженням верхніх озокеритових покладів у результаті застосування хижацьких методів їх експлуатації, зменшенням попиту після прокладання з Європи до Америки телеграфного кабелю, де він використовувався як ізоляційний матеріал, удосконаленням технології одержання з нафти парафіну, який к багатьох випадках став повноцінним заміником озокериту. Техніка видобування останнього залишалася відсталою. Ще на початку 1880-х рр. його видобували, як правило, вручну з численних неглибоких ям (копанок). У зв'язку з цим в озокеритовій промисловості було зайнято 9–11 тис. робітників, тоді як у нафтовидобувній – близько 4 тис. осіб.

ПОЛІСЬКІ. Копальня воску

Поліска. Копальня озокериту, поштівка до 1939 р.

Озокеритодобувна промисловість на початку XX ст. продовжувала занепадати. Видобуток знизився в 1900–1913 рр. з 3,7 до 1,6 тис. т через виснаження його покладів і зменшення попиту на міжнародному ринку.

Консолідація видобувних підприємств на початку ХХ ст. призвела до того, що у 1902 р. у Бориславі діяло дві копальні озокериту: Галицького кредитного банку (70–100 шахт) і Акціонерного товариства «Борислав» (до 100 шахт). Копальня у Трускавці, що належала Ізраїлю Б. Ватману і двом спільникам, мала у розпорядженні 250 робітників. У Дзвинячі найбільша копальня «Добра надія» належала М. Вольфурту (125 робітників), друга за величиною – фірмі «Луцці і спілка». У Старуні на першому місці була фірма «К. Богданович і спілка», на якій 250 робітників видобували озокерит і пірит.

У 1906 р. у Галичині було зареєстровано 23 копальні озокериту. Також діяло понад 20 фабрик, що виплавляли озокерит з озокеритомісних порід.

У 1907 р. у Старуні (присілок «Ропище») виникла нова копальня, закладена гамбурзьким підприємцем Й. Кампом «Camp і S-ка», роботи на якій розпочалися у вересні 1907 р. на чотирьох шахтах, у одній з яких (в урочищі «Дмитрукове поле») було знайдено безцінні палеонтологічні знахідки мамонта та носорога на глибині 12,5 м.

У Бориславі в 1911 р. видобувалося 3 тис. т. Продукція озокеритових копалень Галичини у незначних об'ємах перероблялася у Галичині, решта вивозилася у різні частини Австро-Угорщини та за кордон. За даними П. Добра (1885) з Борислава залізницею щорічно вивозилося (тис. т): 1877 р. – 8,0; 1878 р. – 9,25; 1879 р. – 9,64; 1880 р. – 9,457; 1881 р. – 8,165; 1882 р. – 8,28; 1883 р. – 8,3; 1884 р. – 11,0.

Володимир КЛАПЧУК

доктор історичних наук, професор

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

© Клапчук В.М. Корисні копалини Галичини : видобування та переробка :

[Монографія] / В.М. Клапчук / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – С. 67–216 (508 с.)

Посилання на сайт та монографію автора статті обов'язкове.